

הרב בנימין לנדאו

עלייה לרגל – ברגל

פתיחה

א. "שלא יעלו אלא ברגליהם"

ב. "בבהמה היו עולין"

ג. דרכים ליישוב הסתירה

ד. מצווה או הכשר מצווה

ה. שכר פסיעות – למקדש ולבית הכנסת

סיכום

פתיחה

הביטוי השגור "עלייה לרגל" מעורר שאלה: האם המושג 'רגל' קשור בדרך כלשהי להליכה רגלית, ונמצא שראוי (או צריך) לעלות לירושלים ולבית המקדש ברגל דווקא, או שמא משמעות המילה "רגל" אינה אלא 'מועד', ונמצא שאין כל עניין בהליכה רגלית דווקא, וניתן לעלות גם ברכב או בדרכים אחרות?

לכאורה שאלה זו היא שאלה חדשה, המתעוררת כיום, עם התפתחות אמצעי התחבורה המהירים; אך לאמתו של דבר, כפי שנראה להלן, גם בימי בית שני ניתן היה לרכוב על גבי סוס או חמור או לנסוע במרכבה.

א. "שלא יעלו אלא ברגליהם"

נאמר בתורה (שמות כ"ג, יד): "שֶׁלֶשׁ רִגְלִים תַּחֲגֵ לִי בַשָּׁנָה", ובסמוך באותו הפרק (פס' יז): "שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן הַזֶּה". בפשטות, הביטויים

"פעמים" ו"רגלים" הם בעלי אותה משמעות, ו"שלוש רגלים" פירושו: שלוש פעמים. כלומר: בשלושה מועדים בשנה תחוג לפני. ואכן, כך פירשו רש"י וראב"ע שם.¹

ברם, הגמרא בחגיגה (ג ע"א) דורשת את שני הפסוקים שנזכרו לגבי רגלים ממש. כך נאמר שם: "אמר רבי תנחום: חיגר ברגלו אחת פטור מן הראייה, שנאמר: רגלים". שואלת על כך הגמרא: "והא רגלים מיבעי ליה – פרט לבעלי קבין!", ומשיבה: "ההוא מפעמים נפקא, דתניא: פעמים – אין פעמים אלא רגלים, וכן הוא אומר (ישעיה כ"ו, ו): 'תִּרְמָסְנָה רֶגְלֵי עֲנֵי פְעָמֵי דְלֵים', ואומר (שיר השירים ז', ב): 'מָה יָפוּ פְעָמֶיךָ בְּנַעֲלִים בַּת נְדִיב' – דרש רבא: מאי דכתיב מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב? כמה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל".²

הגמרא שם בהמשך (ד ע"א) מביאה ברייתא הכוללת את כל אלו שאינם יכולים לעלות ברגל, ופוטרת אותם ממצווה זו: "רגלים – פרט לבעלי קבין. דבר אחר: רגלים – פרט לחיגר ולחולה ולסומא³ ולזקן ולשאינו יכול לעלות ברגליו". הרמב"ם (פירוש המשנה חגיגה פ"א מ"א) והמאירי (חגיגה ב, א) מפרשים שאמנם פשוטו של הביטוי "רגלים" הוא זמנים, אבל כיוון שהתורה נקטה לשון "רגלים" ולא לשון "פעמים", יש בכך רמז שכל מי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מן הראייה. על כל פנים, משמע מברייתא זו שההליכה ברגל הינה חלק מהותי ממצוות העלייה לרגל.

רבנו בחיי (בפירושו לשמות כ"ג, יד) מביא מקור מפורש יותר בעניין זה: "ובמדרש: שלש פעמים שלש רגלים, ולהלן הוא אומר: תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים. אזהרה לישראל שלא יעלו אלא ברגליהם. וכן הכתוב אומר: מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב". דרשה זו מופיעה גם במדרש אגדה (בובר) לשמות כ"ג, ובפסיקתא זוטרת (לקח טוב) שם. מלשון המדרש נראה שיש איסור של ממש לעלות לרגל שלא בהליכה רגלית.⁴

1 בפירושו הארוך הוסיף ראב"ע שרגלים הוא מגזרת רגל, "כי רובם רגלים הם". כלומר, רוב עולי הרגל הם הולכי רגל. משמע מדבריו שכך היא דרך העולם, אך אין ללמוד מכך שיש לעלות ברגל דווקא.

2 וראה מה שכתב מו"ר הרב ישראל אריאל במחזור המקדש לחג השבועות, פרק ד (בביאור למשנה ג), בביאור דרשה זו.

3 לסומא אמנם אין כל מום ברגליו, אך כיוון שאינו רואה – הוא אינו יכול ללכת ללא עזרה.

4 אמנם מדובר בליקוטי מדרשים מתקופת הראשונים (ראה בהקדמות המהדירים), אך מסגנון הדרשה ומלשונה נראה שהיא מדברי חז"ל (ואמנם, רבנו בחיי מביא דרשה זו בשם מדרש).

ב. "בבהמה היו עולין"

מאיך גיסא, ממקורות אחרים בדברי חז"ל נראה שניתן לעלות לרגל גם ברכיבה. המשנה בפסחים (נה ע"א) מביאה את דעת רבי יוסי ברבי יהודה, שהרצענים (סנדלרים) מותרים לעשות מלאכה בערב פסח עד חצות, ובברייתא המובאת בבבלי (שם ע"ב) ובירושלמי (שם פ"ד ה"ז) מבואר שטעמו של רבי יוסי ברבי יהודה הוא "שכן עולי רגלים מתקנים מנעליהן בחולו של מועד". כיוון שעולי הרגל הלכו ברגל לירושלים, ונקרעו מנעליהם, התירו להם לתקן את מנעליהם בחול המועד; וכיוון שמצינו היתר לתיקון נעליים בחול המועד, הקלו לרצענים לתפור נעליים לכל אדם בערב פסח, שאיסור המלאכה בו קל מבחול המועד.

הירושלמי (שם) מביא את תשובתם של חכמים, הסוברים שהרצענים אסורים במלאכה בערב פסח, לטענתו של רבי יוסי ברבי יהודה: "עשירים היו, ובבהמה היו עולין". כלומר, לדעת חכמים עולי הרגל היו עולים לירושלים כשהם רכובים על גבי בהמה, ולפיכך לא היו מנעליהם נקרעים ולא היו נזקקים לתקן אותם בחול המועד. ממילא, אין גם מקום להתיר לרצענים לעשות מלאכה בערב פסח. מסתבר שגם רבי יוסי ברבי יהודה לא נחלק על חכמים לגבי העובדות המציאותיות שהם מתארים, והמחלוקת היא בשאלה האם להתיר לרצענים לעבוד בערב החג על סמך המיעוט שהותר לו לתקן מנעלים בחול המועד, או לא.⁵

הגמרא בפסחים (צד ע"א) דנה בעניין מי שהיה בערב הפסח מחוץ למודיעים – הנחשב כמי שמצוי בדרך רחוקה, כיוון שאין סיפק בידו להגיע בזמן לירושלים – שדינו להידחות לפסח שני. ובברייתא שם מבואר שאף אדם הנמצא חוץ למודיעים ובאפשרותו להגיע בזמן לירושלים על ידי "סוסים ופרדים" הרצים מהר נחשב כמי שנמצא בדרך רחוקה; וכן להפך – מי שנמצא לפני מודיעים, והוא מעוכב מפני "גמלים וקרונות" החוסמים את הדרך, אינו נחשב כמי שהיה בדרך רחוקה, כיוון שבאפשרותו לרדת מהגמל או מהקרן וללכת ברגל, וכך להגיע בזמן לירושלים. הגמרא אינה מביעה הסתייגות כלשהי מעלייה לרגל באמצעות סוסים ופרדים, או אף גמלים וקרונות – ונראה מכך שמדובר בדרכים ראויות לקיום המצווה.

---

⁵ מדברי הירושלמי משמע שלא כדברי הראב"ע שהבאנו לעיל (הערה 1), שרוב עולי הרגל היו "רגלים". ואולי יש לחלק בין סוף ימי הבית השני (אז רוב העולים היו עשירים, ורכבו על גבי בהמה), לבין תקופות מוקדמות יותר, שבהן רוב עולי הרגל הלכו רגלית.

ובמדרש תהלים (מזמור מ"ב; הובא גם בילקוט שמעוני תהלים רמז תשמב) מצינו: "כִּי אֶעְבֹּר בְּסֶךְ אֲדָדִים עַד בַּיִת אֱלֹהִים". מהו בסך? כשעולים לרגלים לראות פניך, בסקפסטאות⁶ כמין סוכה, והיינו באין אנו ובנינו בחיל גדול". נמצא אפוא שהיו ישראל עולים לרגל בכרכרות.

ג. דרכים ליישוב הסתירה

המאירי בחגיגה מתייחס לסתירה בין הדרשה מ"שלוש רגלים" שכל מי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מראייה לבין דברי הירושלמי בפסחים, לפיהם ישראל היו עשירים והיו עולים לרגל על גבי בהמה. לדבריו התורה לא אמרה שמי שיכול לעלות ברגליו לא ירכב על גבי בהמה, אלא שמי שאינו יכול לעלות ברגליו – ייפטר. כיוצא בזה מצינו במנחות (קג ע"ב) לגבי המצווה לבלול את המנחות בשמן, שמנחה שאינה ראויה כלל לבלילה ולא ניתן לבלול אותה – פסולה, אבל אם המנחה ראויה לבלילה היא כשרה גם אם לא בללה. אמנם, המאירי אינו מזכיר את דברי המדרש המובא בדברי רבנו בחיי, ש"לא יעלו אלא ברגליהם".

מהר"ץ חיות בתשובה (סימן ז) מתייחס גם לדברי המדרש הללו ולסתירה ביניהם לבין הירושלמי הנזכר, ומתריך שעניין ההליכה ברגל לא נאמר לעיכובא, אלא רק משום חיוב מצווה. הציץ אליעזר (חי"ב סי' י"ז) דוחה את דבריו, וטוען שאי אפשר לפרש שדברי המדרש נאמרו לא בדווקא, כיון שנאמר שם מפורש: "אזהרה לישראל שלא יעלו אלא ברגליהם", וזו לשון המורה על החלטיות, שיש בה אזהרה לעיכובא. הציץ אליעזר מיישב באופן אחר, ואומר שהעשירים היו רוכבים על גבי בהמה בדרך הארוכה מביתם עד ירושלים, אבל מירושלים להר הבית – היו כולם עולים ברגל ממש (וכעין זה כתב בשו"ת תורה לשמה סימן מ). תירוץ זה מבוסס כנראה על דברי המשנה בתחילת המסכת לגבי קטן:

איזהו קטן [הפטור ממצוות ראייה]? כל שאינו יכול לרכב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית – דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו, ולעלות מירושלים להר הבית.

רש"י שם (ד"ה ומי שאינו) מחיל עיקרון זה גם לגבי מי שאינו יכול לעלות ברגליו, וכותב: "ומי שאינו יכול לעלות ברגליו – מירושלים לעזרה". משמע מדבריו שהפטור של מי שאינו יכול לעלות ברגליו נוהג רק אם אינו יכול לעלות ברגליו אפילו

⁶ עגלות מכוסות לשם הגנה מרוח, גשם ושרב. ראה מוסף הערוך, סקפטס.

מירושלים לעזרה, אבל מי שיכול לעלות ברגליו שיעור מועט זה – אף שאינו יכול לעלות ברגליו מעירו לירושלים – חייב בראייה. נמצא שגם אם אנו למדים מהפטור של מי שאינו יכול לעלות ברגליו שיש מצוה לעלות ברגל דווקא, אין זה אלא מירושלים להר הבית, אבל עד ירושלים ניתן לעלות בכל דרך שהיא.

ברם, תוס' (חגיגה ב ע"ב ד"ה ומי, וכן הוא בתוס' רא"ש שם) מוכיחים שהפטור של מי שאינו יכול לעלות ברגליו תלוי באי היכולת לעלות מביתו לירושלים, שהרי בקטן מצינו שהפטור תלוי באי היכולת לעלות מירושלים להר הבית, כיוון שעד ירושלים הוא מובא ממילא על ידי אמו, כפי שנאמר בגמרא (חגיגה ו ע"א), וטעם זה אינו שייך אלא בקטן. תוס' מוסיפים שאף רש"י מודה לעיקרון זה, ומה שכתב במשנה "מירושלים לעזרה" הוא לרבותא. לפי זה, אין מקום לחילוק בין העלייה מעירו לירושלים לבין העלייה מירושלים להר הבית.

לפיכך נראה עיקר כתירוץ המהר"ץ חיות, שמעיקר הדין ניתן לעלות גם ברכב או על גבי בהמה, אך יש הידור מצוה לעלות ברגל דווקא. הציץ אליעזר אמנם הקשה על תירוץ זה מלשון המדרש "אזהרה לישראל שלא יעלו אלא ברגליהם", אך יש להעיר שבמדרש אגדה ובמדרש לקח טוב לא נזכר הביטוי "אזהרה לישראל" ונראה שמילים אלו הינן הוספת הסבר של רבנו בחיי.⁷

אף אם נאמר שמדברי המדרש מוכח שיש איסור לעלות שלא ברגל, נראה פשוט שאין להכריע כך למעשה, בניגוד לעולה מהירושלמי, מהבבלי וממדרש תהלים שהבאנו לעיל. אמנם, יש ללמוד מהמדרש שיש בכך הידור מצווה, כפי שמשמע גם מדברי הגמרא בחגיגה.

---

7 נראה שגם מלשון "אלא" אין להביא ראייה, שכן מצינו פעמים רבות בחז"ל (ובפרט בדברי אגדה) לשון "אלא" שלא בא לשלול אפשרויות אחרות, אלא להדגיש את הנושא המדובר. לדוגמה: "והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה" (חגיגה ב ע"ב). ברור שיש מטרות נוספות לבריאת העולם, אלא שרצתה הגמרא להדגיש את חשיבותה של מצווה זו להמשכות קיום העולם, ולכן נקטה לשון זו. וכעין זה מצינו לגבי המושג "טוב", שבאבות (פ"ו מ"ג) ובברכות (ה ע"א) דרשו: "אין טוב אלא תורה", ואילו ביומא (לח ע"א) ובחגיגה (יב ע"א) דרשו: "אין טוב אלא צדיק". בכל מקום הדגישה הגמרא דבר מסוים שהוא 'טוב', אך אין בכך לשלול דברים אחרים שגם הם בגדר 'טוב'.

כדעה זו נוקטים גם אחרונים נוספים: ר' יוסף חיים מבגדד בשו"ת תורה לשמה (סימן מ),⁸ ובעל התורה תמימה (שמות כ"ג, יד, אות צב).

ד. מצווה או הכשר מצווה

בשו"ת אגרות משה (חלק קדשים וטהרות, סימן כא) כתב שפשוט שאין כלל נפקא מינה כיצד עולים לרגל (בהליכה או ברכיבה), כיוון שהמצווה היא הראייה בעזרה, והדרך להגיע למקדש אינה אלא הכשר מצווה, בדומה לעשיית סוכה.

לעיל הבאנו ראייה לכך שההליכה ברגל הינה חלק מהותי ממצוות העלייה לרגל, מכך שהגמרא לומדת מהמילה "רגלים" שמי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מחובת ראייה. האגרות משה דוחה ראייה זו, ואף טוען כי מהגמרא יש להוכיח את ההיפך. בסוגיה (חגיגה ג ע"א) מבואר שיש שני פסוקים המלמדים שאנשים שאינם יכולים ללכת פטורים מראייה. מהמילים "שלש פעמים" נלמד שבעלי קבין פטורים מן הראייה, ומהמילים "שלש רגלים" נלמד שחיגר ברגלו אחת פטור מן הראייה. לדברי האגרות משה, אם הייתה כוונת חז"ל בדרשה זו ללמד שצריך ללכת דווקא ברגליים – היה די בפסוק אחד המלמד את העיקרון הזה, וממילא היינו למדים שכל אלה שאינם יכולים לעלות ברגליהם פטורים. הצורך בשני פסוקים נובע מכך שאין כאן אמירה עקרונית לגבי הליכה רגלית, אלא רק "מיעוט בעלמא", שאף על פי שאין לחיגר או בעל קביים שום מניעה מקיום המצווה בשלמותה, שכן הם יכולים לרכוב בעגלה עד הר הבית, מכל מקום התורה פטרה אותם ממצווה זו.

האגרות משה מביא דוגמא לכך מחרש באוזנו אחת, שלא חסר לו כלום בקיום המצווה, שכן הוא יכול לשמוע באוזנו הבריאה, ובכל זאת מיעטה אותו התורה ממצוות הקהל וראייה, כדברי רבי תנחום בחגיגה שם.⁹

---

8 זו לשונו: "אפילו העלייה לרגל שהוא מקום רחוק וטרחא הרבה, אפילו הכי היו מדקדקים ללכת ברגליהם".

9 כוונתו של האגרות משה היא לשלול את הדעה שיש חיוב לעלות בהליכה רגלית (זו ככל הנראה הייתה דעת השואל שם), והוא אינו אומר במפורש שאין בכך הידור מצווה; עם זאת, ברור מדבריו שהדרך שבה האדם מגיע למקדש אינה מהווה חלק מהמצווה אלא נחשבת רק הכנה, ולכן נראה שלדעתו אין בכך אפילו הידור מצווה (עם זאת, מסתבר שהוא יסכים שיש בכך עניין צדדי של 'שכר פסיעות'; וראה להלן הרחבה בעניין 'שכר פסיעות' בהליכה לבית הכנסת ולבית המקדש).

הריטב"א: ההליכה – גופה של מצווה

ברם, מדברי הריטב"א במסכת סוכה (כה ע"א) עולה הבנה שונה בנוגע לעניינה של ההליכה למקדש. הגמרא שם דורשת את הכתוב העוסק במצוות קריאת שמע: "בשבתך בביתך – פרט לעוסק במצווה, ובלכתך בדרך – פרט לחתן". הריטב"א מסביר שלא מדובר בחתן העוסק במצוות הנישואים, שכן הוא עוסק במצווה ממש ואין צורך במיעוט נוסף כדי לפוטרו מקריאת שמע, אלא בחתן **ההולך לקיים את מצוות הנישואין או חוזר ממנה**, ומלמדת הגמרא שאף הוא פטור מקריאת שמע.

שואל על כך הריטב"א: כיוון שלמדנו מ"ובלכתך בדרך" שההולך לדבר מצווה פטור מקריאת שמע, הרי כל שכן שהמקיים מצווה ממש פטור מקריאת שמע, ואם כן מדוע צריך את המיעוט מ"בשבתך בביתך"? ומשיב:

יש לומר דאילו לא כתב אלא 'ובלכתך' בלחוד, הוה מוקמינן ליה כשהמצווה היא בהליכה עצמה, שהוא עוסק במצווה ממש, כגון ההולך להוצאת המת ולהכנסת כלה ועולה לרגל, אבל הולך לדבר מצווה, שאין ההליכה גופה של מצווה, לא מיפטר מקריאת שמע ושאר מצוה; אבל השתא דכתיב 'בשבתך' לעוסק במצווה, מייתר 'ובלכתך בדרך' להולך לדבר מצווה.

הריטב"א מבסס את תשובתו על חילוק בין הליכה שהיא עצמה מצווה, כגון הליכה להוצאת המת ולהכנסת כלה,¹⁰ לבין הליכה לדבר מצווה, כלומר הליכה למקום מסוים כדי לקיים בו מצווה; והוא משייך בבירור את העלייה לרגל לסוג הראשון – להליכות שהן עצמן עיסוק במצווה, שלא כדעת האגרות משה, שהעלייה לרגל אינה אלא הכשר מצווה.

יש לשאול מנין הסיק הריטב"א שאף העלייה לרגל עצמה היא בבחינת מצווה, הרי לכאורה המצווה היא הראייה בעזרה בקרבן, וההליכה לירושלים אינה אלא אמצעי והכנה לכך. נראה לומר שמקור הבנה זו בדברי הגמרא שמי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מן הראייה. כלומר: עצם העובדה שאנו ממעטים את מי שאינו יכול להלך ברגליו מלמדת שהעלייה היא חלק מהמצווה, ולא רק הכשר לה. לשם השוואה, אי אפשר להעלות על הדעת שמי שאינו יכול לבנות סוכה בעצמו, כגון זקן ונכה, ייפטר

---

¹⁰ כוונת הריטב"א היא למלווה את המת ולמלווה את הכלה בדרכה לחופה, כפי שהיה נהוג בעבר, ולא למי שהולך לחתונה או להלוויה, שכן הליכות אלה אינן מצווה, אלא רק הליכה לצורך מצווה.

מישיבה בסוכה.¹¹ כך גם לא ייתכן לומר שמי שאינו יכול לקטוף אתרוג בעצמו מהעץ יהיה פטור ממצוות אתרוג. אמנם, אם היינו מוצאים דרשה האומרת שמי שאינו יכול לבנות סוכה הריהו פטור מלשבת בה – היינו יכולים ללמוד מכך שבניית הסוכה אינה הכשר מצווה בעלמא אלא חלק מהותי מהמצווה. ממילא, הוא הדין כאן: עצם העובדה שמי שאינו יכול להלך ברגליו פטור ממצוות ראייה מלמדת שההליכה היא חלק מהמצווה, ואינה רק הכשר מצווה.¹²

הבאנו לעיל שהאגרות משה מוכיח מהצורך בשתי דרשות שאין כאן אמירה עקרונית שיש שייכות מהותית בין הליכה ברגל למצוות הראייה אלא רק "מיעוט בעלמא". ברם, ניתן לכאורה לדחות ראייה זו, שכן אם לא הייתה אלא דרשה אחת היינו ממעטים ממנה רק בעלי קביים, שאין להם כלל רגליים, ואז אכן היה כאן רק מיעוט ספציפי לחסר רגליים; אך לאחר שאנו דורשים מפסוק נוסף שכל מי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מן הראייה (וכתוצאה מלימוד זה אמנם נפטרים כמה וכמה

11 פטור חולה ומצטער אינו שייך לעניין, שכן פטורים אלו חלים על מי שאינו יכול לקיים את מצוות הישיבה בסוכה.

12 לפי זה, יש מקום לשאול מדוע באמת אין חיוב של ממש ללכת ברגל, ויש בכך רק הידור מצווה. נראה שהתשובה היא שכיוון שהדין שמי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מראייה אינו מפורש בתורה, אלא רק רמז בלשון 'רגלים', ממילא יש לומר על כגון זה ש"מסרו הכתוב לחכמים" לקבוע את גדר הדין. כלומר, התורה רצתה לתלות את דין הראייה בַּרְגְּלַיִם, אך חכמים הם הקובעים כיצד ליישם את העיקרון. הם קבעו שמי שאינו יכול לעלות ברגליו פטור מהמצווה, אבל לא פסקו שיש לקיים את המצווה דווקא בהליכה רגלית, וממילא, אחר שחכמים קבעו כן, זהו גם גדר הדין מן התורה. כעין זה נראה שיש לבאר גם את עניין הראייה במצות ציצית, שבה נאמר "וראיתם אותה" (במדבר ט"ו, לט). התורה קשרה את מצוות הציצית לעניין הראייה, אבל גדר הדבר למעשה נקבע על ידי חכמים. הם קבעו שמצוות ציצית חלה רק כשיש אפשרות לראות, ולא בלילה, ולכן כסות לילה פטורה מן הציצית (מנחות מג ע"א); ועם זאת, חכמים לא קבעו שאין המצווה מתקיימת אלא בראייה, כך שמי שילבש ציצית תחת בגדיו לא יקיים את המצווה. אמנם, יש הידור ללבוש את הציצית באופן המאפשר את ראייתה, ולא להסתירה תחת הבגדים, וכמו שכתב המגן אברהם (או"ח ח', יג). הידור זה יש לו יסוד מן התורה, אף שלא הוטל עלינו כחובה.

אלא שיש לשוב ולשאול, אם אכן יסוד העלייה ברגל רמז בתורה עצמה, כפי שנתבאר לעיל, מדוע לא חייבו חכמים לעלות דווקא ברגל? ונראה שטעם הדבר הוא שלא רצו חכמים לקבוע חומרא שרבים אינם יכולים לעמוד בה, כך שיבטלו את המצווה כולה (וכעין דברי חכמים רבי יהודה הסובר ש"אין ביעור חמץ אלא שריפה" בפסחים כח ע"ב: "כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין. לא מצא עצים לשורפו – יהא יושב ובטל?!").

סוגי אנשים: חיגר, זקן, חולה, חלש ומפונק), ניתן ללמוד מכך שיש כאן קביעה עקרונית שהעלייה ברגל היא חלק מהמצווה (גם אם אינה חובה).¹³

ה. שכר פסיעות - למקדש ולבית הכנסת

על חשיבות העלייה ברגל דווקא ניתן ללמוד גם ממדרשי חז"ל. באבות דרבי נתן (נוסח ב' פרק כ"ז) מובא מעשה על הלל הזקן:

מעשה פְּחָמֵר אחד שבא אצל הלל הזקן, אמר לו: רבי! ראה מה אנו (רוכבי החמורים) יתירים מכם (העולים ברגל)! שאתם מצטערים בכל הדרך הזו, ועולים מבבל לירושלים, ואני יוצא מפתח ביתי – ולן בפתחה של ירושלים (כלומר: מגיע לירושלים במהירות רבה)!¹⁴ המתין לו זמן. אמר לו (הלל לחמר): בכמה אתה משכיר לי חמורך מכאן ועד אמאוס (עיר באזור לטרון)? אמר לו: בדינר. עד לוד בכמה? אמר לו: בשנים. עד קיסרין בכמה? אמר לו: בשלוש. אמר לו: רואה אני לפי שאני מרבה את דרכך אתה מרבה עלי שכר? אמר לו: הן, לפי הדרך הוא השכר! אמר לו: לא יהא שכר רגלי כשכר רגלי הבהמה? ! הוא שהיה הלל אימר: לפום צערא אגרא.

נראה שמעשה זה אירע לפני שעלה הלל לארץ ישראל, בתקופה שהיה גר בבבל, ואף שבבל נמצאת במרחק רב מירושלים, בכל זאת העדיף ללכת את כל הדרך הארוכה ברגל כדי לקיים את המצווה בהידור.¹⁵

---

13 גם את הדוגמה שהביא האגרות משה, לגבי חירש באזנו אחת הפטור מן הראייה למרות שאין כל חסרון ביכולתו לקיים את המצווה, נראה שיש להבין אחרת. גם בפטור זה יש טעם (אין זה בבחינת טעמא דקרא, אלא שביסודה של הדרשה יש סברה, ואכמ"ל בעניין זה): הוא נפטר משום שיכולתו לשמוע, יכולת הנדרשת במעמד הקהל, אינה שלמה (וכמו שכתב הרמב"ם בעניין פטור זה בהלכות חגיגה פ"ב ה"א: "למען ישמעו – להוציא מי שאין לו שמיעה גמורה").

14 אמירה זו מזכירה אמירות דומות הנשמעות לעתים גם בימינו מאנשים המוצאים דרכים לצאת ידי חובת מצוות התורה ללא מאמץ, כגון אלה המוכרים את כל ביתם לגוי לפני הפסח ועושים את החג במקום אחר (ללא כל הכרח), וכך הם נפטרים מהצורך לבדוק ולבער את החמץ. תשובתו של הלל לחמר יש בה תשובה אף לעושים כך.

15 אמנם אין מכך ראייה גמורה, שכן אפשר שהלל היה עני באותה שעה (כפי שהיה בשעה שלמד אצל שמעיה ואבטליון – ראה יומא לה ע"ב) ולא היה יכול לשלם לחמר, אלא שאחר שנאלץ ללכת ברגל דרך ארוכה העדיף לשמוח בחלקו ולראות את "חצי הכוס המלאה".

וראה עוד בעניין זה במחזור המקדש לחג הפסח, מאת מו"ר הרב ישראל אריאל שליט"א, פרק א'.

ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (שמות כ"ג, יד) נאמר: "שלוש רגלים – הכל לפי רגליו של אדם. אין דומה הבא מבית פוגי להבא מבית פרס". נראה שגם כוונת המכילתא היא כדברי הלל הזקן, שערך המצווה של העלייה לרגל נמדד לפי הליכת הרגלים, וככל שאדם הולך יותר – מצוותו רבה יותר. אינו דומה הבא מבית פגי, סמוך לבית המקדש, לזה שבא מבית פרס, שהוא מקום רחוק (כן פירש רד"צ הופמן שם). הבדל זה קיים בין ההולך ממקום רחוק להולך ממקום קרוב, אבל עבור מי שרוכב על גבי בהמה אין כל כך משמעות לאורך הדרך, ולפיכך המכילתא מדגישה: "הכל לפי רגליו של אדם".

מדברי המדרש באבות דרבי נתן עולה ש"לפי הדרך – השכר". כלומר: ככל שאדם טורח יותר בעשיית המצווה הוא זכאי לשכר רב יותר, ונמצא שחשיבותה של ההליכה הרגלית נובעת מכך שהאדם טורח במצווה, ומתאמץ בעבודת ה'.¹⁶ אלא שהסבר זה מעורר שאלה: האמנם יש צורך ללכת הליכה מרובה כדי לקיים את המצוות? האם אדם שהלך זמן ממושך כדי לקנות ציצית או תפילין, בשעה שהיה יכול לרכוש אותם בחנות הסמוכה לביתו, עשה מצווה כלשהי?

ואמנם, מצאנו מצווה שבה יש ערך להליכה למקום מרוחק כדי לקיים שם את המצווה אף שהאדם יכול לקיים אותה במקום קרוב – מצוות התפילה בבית הכנסת. כך מובא במסכת סוטה (כב ע"א):

ההיא אלמנה דהואי בי כנישתא בשיבכותה, כל יומא הות אתיא ומצלה בי מדרשיה דר' יוחנן. אמר לה: בתי, לא בית הכנסת בשיבכותך? אמרה ליה: רבי, ולא שכר פסיעות יש לי?

במקום אחר משמיעה הגמרא שמעלה זו נוהגת בכל בית כנסת, ולא רק בבית מדרשו של רבי יוחנן, שמן הסתם היה מקום מובחר יותר לתפילה. הגמרא במסכת בבא מציעא (קז ע"א) מביאה את דברי רב, המפרש את הברכה "ברוך אתה בעיר" (דברים כ"ח, ג) בכך "שיהא ביתך סמוך לבית הכנסת". לעומתו, רבי יוחנן דורש את הברכה באופן אחר, ומסבירה הגמרא שאינו דורש כרב משום שלשיטתו, כפי ששמע מאותה אלמנה, טוב לאדם ללכת לבית כנסת מרוחק מביתו משום שכר פסיעות.

¹⁶ וכעין זה מצינו בקידושין (מא ע"א) שיש חשיבות לכך שהאדם יקיים את המצוות בגופו ולא על ידי שליח: "מצווה בו יותר מבשלוcho". ופירש רש"י שם: "דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר טפיל".

ואכן, הפוסקים הכריעו להלכה, על פי מקורות אלו, ש"אם יש שני בתי הכנסת, מצווה לילך להרחוקה, דשכר פסיעות יש" (מגן אברהם סי' צ סע' כב; ואחרונים רבים העתיקו דבריו להלכה).¹⁷

בשו"ת מהרש"ג (ח"א סימן כ"ז) הקשה על המגן אברהם, וכתב שדבריו קשים מסברא. וזו לשונו: "אטו אם אחד יהיה יכול לקנות לעצמו אתרוג במקום קרוב, יהיה עליו מצוה שיסע דוקא לטריעסט או לארץ יון לקנות לעצמו אתרוג משם? זה הוא ודאי דבר שאינו מתקבל על הלב". מכוח קושיה זו דוחה מהרש"ג את דברי המג"א, וכותב שאין כלל מצוה ללכת לבית כנסת רחוק כשיש בית כנסת קרוב סמוך לביתו.¹⁸

האחרונים לא הסכימו עם דבריו,¹⁹ אך מכל מקום קושייתו נראית צודקת: האם באמת יש מצווה שהאדם יטריח עצמו בחינם בדרכו לקיים מצווה?

ונראה שיש לבאר את הדברים על פי המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב העבודה פרק ה), שם כתב על המעשה באותה אלמנה:

ויראה כי אין הדין הזה גבי סוכה, שאם יש לו שתי סוכות, האחת קרובה והאחת רחוקה, שאין לו לילך אל הסוכה הרחוקה בשביל שהוא נוטל שכר פסיעות,²⁰ כי אם

---

17 שו"ע הרב (סי' צ סע' יב); באר היטב (סי' צ סע' יז); חיי אדם (סי' יז סע' א); קיצור שו"ע (סי' יב סע' ט); ערוך השולחן (סי' צ סע' ט"ו); משנה ברורה (סי' צ סע' לז).

18 לדבריו, מהגמרא בבבא מציעא אין ראייה לדינו של המג"א, שכן שם מדובר במקום שיש בו רק בית כנסת אחד, ולכן אם בית הכנסת מרוחק – יש שכר פסיעות כשהולך אליו, כי ההליכה הכרחית לקיום המצווה. ואמנם בגמרא בסוטה מוכח שיש ערך להליכה לבית כנסת מרוחק גם כשיש בית כנסת קרוב, כמו שעשתה אותה אלמנה, אך לדבריו מסתבר שהאלמנה עשתה זאת משום שבבית המדרש של רבי יוחנן ניתן היה לקיים את מצוות התפילה באופן מובחר יותר, משום שהיה זה מקום של תורה, משום שהיה שם רוב עם או משום שהמתפללים שם היו יותר יראי ה'; אבל אם הולך אדם לבית כנסת מרוחק שאין לו מעלה כלשהי על בית הכנסת הסמוך לביתו – לא עשה מצווה, ואין לו שכר פסיעות בשל כך.

19 ראה בשו"ת יחוה דעת (ב', ט) שכתב שאין דבריו של המהרש"ג מחוורים להלכה, וכן בשו"ת משנה הלכות (ה', כד), שהאריך להוכיח שלא כדברי המהרש"ג. בעל משנה הלכות כותב שאמנם אין חיוב לנסוע למקום רחוק כדי לקיים מצווה, אבל אם מישהו מטריח עצמו ונוסע יש בכך מצווה, ויש לו על כך שכר; ומביא ראייה לדבריו מ"מנהג צדיקים לילך בעצמם להטריח במצוות, כגון באפיית מצות ועשיית סוכה ולולב וכיוצא בזה, אף שהיו יכולים לקבל המצות לביתם בלי טרחה כלל". אך נראה שאין זה דומה לנושא הנדון, שכן הכול מודים שיש הידור מצוה לקיים את המצוות בגופו ולא על ידי שליח, אבל אין להוכיח מכך שיש מצווה לטרוח טורח מיותר כשהאדם עוסק במצווה.

גבי בית הכנסת אמרו... וזה כי השם יתברך מצוי בבית הכנסת, כמו שאמרו ז"ל כי בית הכנסת הוא מקדש מעט, ולכך השם יתברך מצוי בבית הכנסת, ולפיכך כאשר הולך לבית הכנסת הוא נמשך אל השם יתברך להיות לו דביקות בו יתברך.²¹

נמצא אפוא שיש הבדל בין כל המצוות (כמו סוכה), שאין כל עניין ללכת ולקיימן במקום רחוק כשהוא יכול לקיימן במקום קרוב, לבין מצוות התפילה בבית הכנסת, שהוא מקום שיש בו השראת שכינה. ההליכה לבית הכנסת היא מעשה של התקרבות לה' וקבלת פני שכינה, ולכן יש מצוה ללכת ולהתפלל דווקא בבית כנסת מרוחק, כדי להרבות את ההליכה.²²

לפי הסבר זה ברור שההליכה לבית המקדש גם היא נחשבת כמצווה בעלת ערך עצמי, ואף יותר מאשר ההליכה לבית הכנסת, שכן אם יש מצווה ללכת לבית הכנסת משום ש"השם יתברך מצוי בבית הכנסת... כי בית הכנסת הוא מקדש מעט" - כל שכן שיש מצווה ללכת לבית המקדש, שהוא מקדש ממש. נמצא שדברי המהר"ל מתאימים לדברי הריטב"א שהובאו לעיל, שיש בעלייה לרגל מצווה עצמית ואין היא רק הכשר למצוות הראייה.

לאור זאת ייתכן גם לומר שהמקור לכך שיש מצווה מיוחדת ללכת לבית הכנסת הוא במצווה ללכת לבית המקדש בשעה שעולים לרגל.

20 יש שהביאו מדברי כמה מחברים שמשמע מהם ש'שכר פסיעות' שייך בכל המצוות, והבינו מדבריהם שהם חולקים על המהר"ל. אך נראה פשוט שאין כוונת המהר"ל לומר שאין כלל שכר פסיעות במצוות אחרות כאשר האדם הולך הליכה הנצרכת לקיום המצווה, אלא רק שבהן אין עניין ללכת למקום מרוחק כשאפשר לקיים את המצווה במקום קרוב - מה שאין כן בתפילה בבית כנסת.

21 והוסיף שם לבאר שיש בהליכה לבית הכנסת דבקות רבה יותר מאשר בעצם הנוכחות בבית הכנסת (!). זו לשונו: "וידוע כי המתנועע אל דבר הוא (= הדבר שנעים אליו, נמצא ב) דבקות גמור עם המתנועע, יותר ממי שהוא קרוב לו כבר, כי המתנועע אל דבר הרי אינו עימו, ועם כל זה הוא הולך אליו, וזהו דבקות וחיבור גמור". וראה עוד מה שכתב המהר"ל בדרך החיים על אבות פ"ה מי"ד בעניין זה.

22 מדברי המהר"ל עולה גם ששכר הפסיעות אינו מטרת ההליכה למקום המרוחק (וכן מסתבר בלאו הכי, שהרי אין לקיים מצוות כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס - אבות פ"א מ"ג), אלא ההליכה היא מעשה בעל ערך עצמי, של הליכה שיש בה התקרבות לה', והשכר המרובה הוא רק תוצאה של מעשה זה.

מעלות נוספות בהליכה רגלית

בנוסף לכל האמור, יש להליכה הרגלית אל בית המקדש מעלות נוספות: הליכה זו היא איטית, וכך האדם מתנתק מעסקיו בטרם בואו להר הבית, ואינו מגיע למקדש היישר מביתו ומעסקי החולין שלו. שנית, בהליכה רגלית, מטבע הדברים, נפגשים עם אנשים נוספים, וכך נוצרת עלייה של אנשים רבים יחד, בבחינת "מרובים העושים את המצווה". בדרך שרים ומנגנים העולים, כמו שמצינו במדרש תהלים: "בקול רינה ותודה – כשהייתי עוברת, במה הייתי עוברת? בקול רינה ותודה ושיר וצלצלים ותרועה, לכך נאמר – בקול רינה".²³ מלבד זאת, עצם העובדה שאנשים רבים עולים יחד יש בה משום הידור מצווה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות ביכורים (פ"ד הט"ז): "כיצד מעלין את הביכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים, שנאמר: ברוב עם הדרת מלך". למותר לציין שהידור זה אינו מתבצע בטור של מכוניות, אף אם הן עומדות בפקק ארוך.

הליכה רגלית במקום ביטול תורה

אחר שהבאנו ראיות לכך שיש מעלה גדולה בעלייה לרגל בהליכה, יש לדון ביחס בין מעלה זו לבין תלמוד התורה, שכן הליכה רגלית למקדש נמשכת זמן ממושך, ויש מקום לומר שמוטב לאדם לעסוק בתורה בימים אלה ולעלות לירושלים ברכב בערב החג. ואמנם, כמה פוסקים²⁴ כתבו כעין זה לגבי המצווה ללכת לבית כנסת מרוחק, שאף שיש בזה מעלה והעושה כן מקבל שכר, מוטב למי שתורתו אומנותו להתפלל במקום סמוך כדי שלא להתבטל מלימוד התורה.

אולם נראה שבמקום מצוות עלייה לרגל, גם מי שתורתו אומנותו יכול לעלות ברגליו ואינו צריך לחוש לביטול תורה.

ותחילה יש להקדים ולשאול מדוע נקטו האחרונים שמי שתורתו אומנותו לא ילך למקום מרוחק להתפלל, והלוא אחר שיש בהליכה זו משום הידור מצווה, מדוע מי שתורתו אומנותו לא יקיים את המצווה בהידור, כשם שהוא משקיע מזמנו למצוא

²³ ובכתבי האר"י (שער מאמרי רז"ל, בביאור לבראשית רבה מ"ג, ג, מאמר "פסיעותיו של אברהם אבינו"; והובא גם באופן חלקי בשו"ת תורה לשמה שם) הובא טעם נוסף על פי הסוד לכך שמצוות ראייה ברגלים קשורה מהותית לרגליים.

²⁴ רבי דוד פארדו בספרי דבי רב, פרשת ראה, פסקא קט"ז; שו"ת יחוה דעת ב', ט; שו"ת משנה הלכות ה', כד; וכך הובא בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א בכמה ספרים, כגון בספר עלינו לשבח לגר"י זילברשטיין דברים ח"א, תשובה קנ"ב שבסוף הספר.

אתרוג מהודר או לבנות סוכה מהודרת? אדרבה, דווקא לומדי התורה הם אלה הראויים להשקיע מזמנם בהידור המצוות, שהרי "לא עם הארץ חסיד!"

נראה שיש לחלק בין עניין "שכר פסיעות" בהליכה לבית הכנסת לשאר הידורי מצווה, שכן הידור זה כמעט אין לו שיעור. גם אם ילך אדם לבית כנסת מרוחק מעט, עדיין יוכל ללכת לבית כנסת מרוחק יותר, ואם ינהג אדם כך בכל יום, בשלוש התפילות של היום – ודאי שיתבטל מן התורה באופן תמידי, ואין לדבר סוף. לעומת זאת, בכל המצוות שאינן מזדמנות לאדם אלא לפרקים, ניתן להדר בהן בלי להתבטל זמן מרובה בכל יום, וודאי שראוי לקיימן בהידור. לכן, במצוות עלייה לרגל, שאינה מתקיימת אלא שלוש פעמים בשנה, יכול האדם ללכת ברגל מביתו לירושלים בלי שיתבטל מן התורה באופן קבוע, ולכן נראה שראוי לנהוג כן ולעלות לירושלים ברגליים ממש.

סיכום

א. מדברי חז"ל בכמה מקומות מתברר כי מותר לכתחילה לעלות למקדש ברכיבה על גבי בהמה, ובירושלמי משמע שרוב העולים לרגל בימי בית שני לא היו הולכים ברגל אלא היו רוכבים על גבי בהמה.

ב. נראה שגם בזמננו, כשייבנה בית המקדש במהרה, ניתן יהיה לעלות לרגל באמצעות תחבורה מהירה שתוביל את העולים לירושלים מכל רחבי הארץ. כך גם אלה שאינם יכולים להיעדר מבתיהם זמן רב, וכן זקנים וחלשים, נשים וילדים, שהליכה רבה קשה עליהם, יוכלו לצאת לדרכם בערב החג ולהגיע לירושלים.

ג. מאידך, כפי שנראה ממקורות אחרים, יש חשיבות רבה להליכה ברגל דווקא, ויש בדבר הידור מצווה. אמנם יש שהבינו שהעלייה לרגל אינה אלא הכשר מצווה (אגרות משה), ולדבריהם נראה שאין כל עניין לעלות דווקא בהליכה; אך מדברי הריטב"א עולה שההליכה לבית המקדש אינה רק הכנה למצווה, אלא מצווה בפני עצמה.

ד. מדברי חז"ל עולה שהעולה לרגל מקבל שכר על עלייתו לפי אורך הדרך שהלך.

ה. המקדש הוא מקום השראת השכינה, וההליכה למקום המקדש היא מעשה של התקרבות ודבקות בה'. בדומה, גם ההליכה לבית הכנסת נחשבת מצווה ממש, שכן בית הכנסת הוא 'מקדש מעט', ולכן טוב להרבות בהליכה זו; אבל במצוות

עלייה לרגל – ברגל

אחרות ההליכה אינה אלא הכנה למצווה, ולכן אין עניין להרבות בהליכה כדי לקיימן (מהר"ל).

ו. להליכה רגלית מעלות נוספות: היא מאפשרת לאדם להתנתק מחיי היום יום שלו ולהכין את עצמו לקראת בואו למקדש, ומפגישה אותו עם ציבור גדול העולה יחד למקדש מתוך שמחה של מצווה.

ז. נראה שאין לחוש לביטול תורה בעלייה רגלית זו, כיוון שזו הדרך לקיים את המצווה בשלמותה, ואין בה ביטול תורה קבוע המבטל את האדם מן התורה באופן תמידי.

ח. מי שאינו יכול לעלות ברגל ממש, מן הראוי שילך לפחות את סוף הדרך ברגל כדי לקיים חלק מהמצווה בהידור.